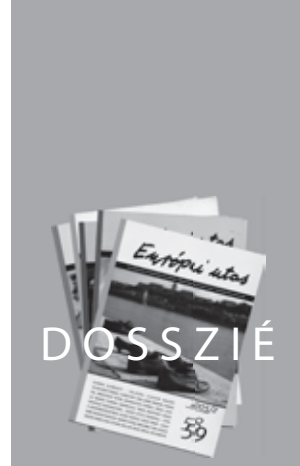

Ami „Trieszt háta mögött” van

– interjú Fulvio Tomizza íróval –

Fulvio Tomizza *A jobbik élet* című regénye nálunk is megjelent, és nagy elismerést aratott. Néhány évvel ezelőtt tizenhárom részes rádiójáték született a műből, s így az olvasók után hallgatók tízezrei ismerkedhettek meg azokkal a drámai változásokkal, amelyek az isztriai félszigeten következtek be századunk közepén. A közelmúltban jelent meg a *Trieszt háta mögött* című esszékötetete. Kérdésemet most egyenesen a szerzőhöz intézhetem:

– Ha Trieszt előre, a jövő felé veti tekintetét, minek vetheti a hátát? Mi van „Trieszt háta mögött”?

– Az a világ alkotja ezt a háttérteret, vagyis azt, ami „Trieszt háta mögött van”, amelynek valamilyen módon köze van Trieszthez; tehát nemcsak a közvetlen környezete, hanem Isztria, Szlovénia, Horvátország, Magyarország, Csehország, Ausztria; vagyis az a világ, amely

bizonyos értelemben Trieszt körül forog, amely nélkül Trieszt szerintem nem létezne, nem Trieszt lenne, csak egy vidéki városka, nem lenne európai, nemzetközi levegője.

– Tehát Trieszt mai léte annak is köszönhető, hogy ez a széles értelemben vett háttérteret, nagyjából Közép-Európa továbbra is figyelemmel kíséri, tekintettel van rá?

– Így van, hiszen a város arculata, életmódja, mentalitása sokat köszönhet ennek a világnak; ez a világ az, amely szerintem „Trieszt háta mögött van”, ennek a világnak és Triesztnak közös az osztrák–magyar eredete; más itt a nevelés, más az iskola. Ez akkor válik igazán világossá, ha egy trieszti ember Olaszországba megy... Ezzel kapcsolatban az olasz irodalomban is találunk példákat: sok trieszti író működött Firenzében, a *La Voce* című folyóirat munkatársaiként dolgoztak, és noha a háborúban, minthogy osztrák állampolgárságuk ellenére olasznak érezték magukat, későbbi honfitársaik oldalán Ausztria ellen harcoltak, mégis úgy érezték, hogy különböznek tőlük.

– Van abban valami elragadó, amikor azt mondja: ha egy trieszti ember Olaszországba megy...

– ... de így van...

– ... És mi történik, ha egy olasz érkezik Triesztbe?

– Nos... ugyanaz... Vagyis ugyanaz, csak fordítva. Amikor mi tovább utazunk, mint a szomszédos Monfalcone, azt mondjuk: Olaszországba megyünk. Vagy azt mondjuk a lányunkról, hogy „egy olaszhoz ment feleségül”, ami csak annyit jelent, hogy a férje velencei vagy brindisibeli. És ugyanez történik, csak éppen fordítva, ha egy olasz Triesztbe érkezik; az illető meglepődik, meghökken, azt mondja: „fél lábbal már kint vagyok Olaszországból, már külföldön vagyok...”, és ez a bizonyos külföld azoknak az imént felsorolt országoknak az összessége, amely Trieszt háttérterét jelenti.

– De az isztriaiak ugyanakkor úgy érezték, hogy Trieszt olasz – vagy nem?

– De igen, olasznak tekintették.

– Olaszország, az anyaország részének?

– Igen is meg nem is. Ebben a tekintetben szerintem szét kell választanunk a dolgokat. Triesztre természetesen úgy tekintettek, mint Olaszország egy kis darabjára. Különösen az isztriai partvidék, Capo d'Istria (Koper), Parenzo (Porec), Pola (Pula), Rovigno (Rovinj) lakói voltak így vele; de Trieszt mást, valójában ennél többet jelentett. Trieszt egy önálló kis világ fővárosa volt, egyfajta szabad város, majdnem városállam... Szóval olyan város, amely magában hordja, fejleszti, képviseli önmagát, persze csak akkor, ha körülötte megvannak a gyökerek: saját piac, saját kulturális világ,

ami szerintem nem más, mint Magyarország, Csehország, Ausztria, Szlovénia és így tovább.

– *És közvetlenül a háború után hogyan érzékelték Triesztet az isztriai emberek?*

– Nos, úgy gondolom, hogy az isztriaiak, de a jugoszláv állampolgárok, így az ott élő magyarok számára is Trieszt jelentette a Nyugat első városát, az első demokratikus várost. A másik világ első városát mindazok számára, akik – mint én is – a kommunista Keleten éltek. Magam Jugoszláviában, az isztriai félszigeten; 1945 és 55 között ott, Jugoszláviában éltem meg a fiatalságomat, végeztem iskoláimat. A szabad világnak Trieszt volt az első darabja, és a vele való találkozás kemény dolog volt; nosztalgiákkal, konfliktusokkal és persze reményekkel teli.

– *Amikor Tito partizánjai elfoglalták Triesztet, ön hány éves volt?*

– Pontosan tízéves voltam. Tito és csapatai elfoglalták Triesztet, és negyven napig a városban maradtak. A megszállás szörnyű volt. Ugyanis a dolognak volt egyfajta társadalmi vetülete, egy antropológiai vonzata... Ezek a partizánok már évek óta az erdőkben éltek, és most bezúdultak, betörték ebbe a szép, tulajdonképpen gazdag, polgárok lakta városba... és már-már érthetően – szinte mindent feldúltak... elszabadult az embertelenség... Én Isztriában éltem meg a titói megszállást, és aztán tíz éven keresztül, 1955-ig éltem jugoszláv megszállás alatt. A szülőföldem ugyanis a B zónába esett, amelynek Trieszttel együtt az úgynevezett Trieszti Szabad Területet kellett volna alkotnia. Triesztet, az A zónát az amerikaiak tartották megszállva; Isztriát, a B zónát viszont a jugoszlávok, akik szabad utat engedtek nacionalizmusuknak, sovinizmusuknak... A horvátok és a szlovének ugyanis – akik sokat szenvedtek a fasizmus alatt és már jóval előtte is, például a Velencei Köztársaság idején, és akiknek hosszú évszázadokon keresztül kellett eltűnniük az elszigetelést, az arroganciát, a megaláztatásokat, az erőszakos elolaszósítást – most, amikor végre az ő kezükbe került a kés nyele (hiszen megnyerték a háborút), revánsot vettek. Mindehhez még hozzá kell tenni a magukkal hozott új rendszert, a kommunizmust. Ezt a végletekig hajszolt nacionalizmust a lehető legsötétebb, sztálinista rendőrség irányította, a bőrkabátos titkosrendőrök, akik az utcán vagy épp az otthonukban verték agyon az embereket... A jugoszláviai kommunizmus mindenáron azt kívánta bebizonyítani, hogy az a föld már időtlen idők óta jugoszláv terület, mert attól tartottak, hogy a nagyhatalmak az ideiglenes jugoszláv adminisztráció tíz évre szóló megbízatásának lejáta után elveszik Jugo-

szláviától Isztriát, szabad övezetnek nyilvánítják, vagy éppenséggel visszaadják Olaszországnak; tehát onnan el nem mozdultak, megpróbálták mindent eljugoszlávosítani, és azokat, akiket a rendszer nem nézett jó szemmel, bebörtönözték. Ez a sors jutott osztályrészül apámnak is, aki kétszer került börtönbe, és a börtönévekbe bele is halt...

– *Általában a kelet-európai kommunista rezsimek nem kedvelték a nacionalizmust, legalábbis szavakban nem voltak nacionalisták...*

– Itt viszont mindent a nacionalizmusra építettek fel. Most, hogy a volt Jugoszlávia területén létrejöttek ezek az új köztársaságok, az az érzésünk támadt, hogy Tito Jugoszláviája egyfajta összetartó erőt jelentett. De nem szabad elfeledni, hogy azokban az években Tito kommunizmusa még azzal is tudott terjeszkedni, még azzal is tudott támogatókat, új híveket szerezni magának, hogy mindenáron a nemzeti szempontokat helyezte előtérbe, hogy mintegy proklamálta bizonyos helyek, bizonyos embercsoportok szlovénságát, horvátságát. És ebben még a papság is a kezükre játszott. Elmesélek ezzel kapcsolatban egy jellemző történetet. Volt egy igen fontos megbízatású pap, aki a párizsi békekonferencián az összes isztriai plébánost képviselte. Nos, ez a pap még a keresztelőkkel is Isztria szláv mivoltát igyekezett bizonyítani. Egyszer egy újságíró feltette neki a kérdést: „Mondja, ön miért akarja, hogy Isztria a kommunista, ateista kormányzat alá kerüljön?” Mire ő azt válaszolta: „A vallás marad, a határok változnak.” Amivel nagyjából azt akarta mondani, hogy bele lehet menni ebbe a játékba, ha a föld „a miénk lesz”. Isztriában mind a mai napig létezik ez a szláv regionalista mozgalom, amely a hívőket, a „nyáját” a nacionalizmusra neveli, amely a „nagy szláv nemzet” ideológiáját hirdeti.

– *Húszévesen végül is miért döntött úgy, hogy elhagyja Isztriát?*

– Mert minden megváltozott. Bekövetkezik egy pillanat, amikor már nem számít a föld, a szülőföld; az ember szeretheti a földet, de valójában az számít, ki lakja azt a földet. Akkoriban Ljubljanában dolgoztam egy filmforgatáson, rendezőasszisztensként. Meg voltam győződve róla, hogy a szülőföldemet nemigen hagyják el az emberek, hiszen az a vidék olyan volt, mint egy önálló kis sziget, ráadásul fele részben szláv is. Amikor 1955 nyarán hazalátogattam a szülőfalumba, döbbenet láttam, hogy az embereknek máson sem jár az eszük, mint a menekülésen; szinte egymást buzdították az indulásra, semmiképpen nem akartak tovább élni a kommunizmus alatt, mindenki Triesztbe akart menni. Végignéztem, amint gyakorlatilag

Trieszt

mindenkifelszámolja saját gyökereit, elhagyja házáat, mindazt, ami kedves és fontos számára, a temetőt, halottait. Amikor az egész falu kiürült, honfitársaim nyomába eredtem. Rájöttem, az emberek attól féltek, hogy majd amikor lejár a jugoszlávok ideiglenes, tíz évre szóló megbízatása, ide magasabb falat emelnek, mint a berlini, ami végleg elválasztotta volna őket, minket Trieszttől. Attól féltek, hogy végleg elveszítik Triesztet. Isztria mindig is Triesztre függesztette tekintetét, hiszen ez volt az a város, amelyhez mindenki kötődött valamennyire, hiszen minden isztriainak voltak rokonai Triesztben, meg voltak intézniei, apró vagy éppen fontos ügyei, esetleg onnan folyósították a nyugdíját, ott volt biztosítása és így tovább. Tehát gyakorlatilag azt kellett eldönteni, hogy vagy maradnak egy olyan világban, ahol a terror uralkodik, ahol állandóan arra próbálják kényszeríteni őket, hogy mások után kémkedjenek, hogy feljelentsék gazdagabb rokonaikat vagy azokat a falubelieket, akik a dolgokról másként gondolkodnak, templomba járnak; azaz vagy elfogadják ezt az egész erőszakot, vagy pedig elmennek egy olyan világba, ahol továbbra is élnek a valóban emberi, valóban igazi kapcsolatok.

A családom már itt volt Triesztben, amikor végleg döntöttem, én is eljövök. A döntésemben persze közrejátszottak személyes okok is. Még nem gondoltam arra, hogy író leszek, de az írás már akkor is vonzott, szerettem volna filmrendező lenni, de legalábbis valami hasonló területen dolgozni. Rá kellett jönnöm, hogy ha tollal, szavakkal akarom kifejezni magam, az olasz nyelvvel nem sokra megyek, az olasz kisebbséget amúgy is épp csak hogy megtúrték. Megértettem, hogy ha otthon maradok, elveszítem kulturális identitásomat. Azt én nem tagadom, hogy részben szláv

vagyok, hiszen a falumban alaposan összekeveredtek a népek, magam egy olyan horvát dialektust beszélek, amely ötven százalékban olasz, ahogy már ez a határvidékeken lenni szokott, tehát egyáltalán nem vagyok „italianissimo”, nem vagyok az a tiszta olasz, tudatában vagyok a születésem körülményeinek, de a nevelésem, a kultúrámmal olasz, végig olasz iskolákba jártam...

– És Triesztben visszakapta ezt az identitást? Egyáltalán milyen volt a találkozás Trieszttel?

– Trieszt nagyon bizalmatlan, nagyon zárkózott volt, érthető módon ellenségesen viszonyult Jugoszláviához. A város tele volt szervezkedő menekültekkel, akik közül sokan másra sem vártak, csak a visszatérésre, akár véres leszámolásra is, csak hogy visszakaphassák Isztriát... vagyis a párbeszédre nem volt semmi lehetőség.

Én megpróbáltam közvetíteni. Békét szerettem volna e két különböző világ között, amelyeket átitatott a gyűlölet. Ez a két világ kompromisszumokra, közeledésre egyáltalán nem gondolt, az összeütközést kereste, mindegyik kéréseketlen volt a másikkal szemben. Maga a város kulturális értelemben már elmaradt a hajdan nagy Trieszt mögött; a nagyok már mind meghaltak vagy életük vége felé jártak. Stuparichcsal még volt alkalmam megismerkedni, de ő is hamarosan meghalt. A város csak a múltjából élt. A kulturális élet számottevő volt ugyan, de már nem volt átütő erejű. A háború nyomán eltűnt hátszárzból jött embereknek, így nekem jutott osztályrészemül az a feladat, hogy – a kommunista világban szerzett tapasztalataim, az ott kérielt őszinte szabadságvágy, az ott megélt szenvedések talaján is – érvényre juttassam, elfogadtassam a határvidék jellegzetes szellemiségét, amely életre hívta az új trieszti irodalmat. Engem itt úgy üdvözöltek, mint a trieszti irodalom egyik örökösét, noha egy másik világból jöttem. Úgy gondolom, hogy mindig a „szélekről” jött emberek lehelnek új életet az olyan városokba, amelyek kulturális kisugárzása kezd elenyészni, hiszen a várostól távolabb élők szomjúhozzák azt a bizonyos kultúrát, tehát azt magukévá teszik, felkarolják, továbbfejlesztik.

Amikor *Materada* című első regényem 1960-ban megjelent, a kritikusok, de a történészek is fordulópontnak tekintették. Mindenkinek az volt a benyomása, hogy itt most lapoztunk egyet. Ebben persze közrejátszott a politikai enyhülés is, a konfrontáció gyengülése. A *Materadában* először jelent meg az olaszok és szlávok közötti kölcsönösség gondolata, az együttélés, testvériség, szolidaritás, vagyis az együttélés lehetősége, igénye; előtte csak a gyűlöletről, az erőszakról volt szó. Azt hiszem, sikerrel hasznosí-

tottam addigi életem meghatározó élményét, azt, hogy oda is meg ide is tartoztam, hogy két tűz között éltem, és ez elkerülhetetlenül oda vezetett, hogy felvállaljam az összekötő kapocs szerepét, hogy visszahozzam azt jellegzetes, az együttműködésen alapuló határvidéki szellemiséget, amely Trieszt legjobb éveinek volt sajátja.

– *Első könyveinek sikere teljesen egyöntetű volt?*

– Szó sincs róla, sokan nem kedveltek... Az egyszerű emberek szeretettel, odaadással olvasták regényeim, mások viszont sértésként élték meg, hogy az olasz szövegben – megannyi szép, tiszta, őszinte színfoltként – szláv szavak is megjelentek; ugyan mit keres ez a szörnyű, barbár nyelv a szépséges, tiszta olasz nyelvben! Aztán fokozatosan minden megváltozott, az idős nyelvőrök generációja kihalt, lassanként Jugoszlávia arculata is változott, az ottani politikai rendszer egy emberarcúbb, élhetőbb szocialista demokráciává alakult át; szóval mára már befogadtak, elfogadtak.

– *És a volt Jugoszláviában? Milyen volt a fogadtatása például az Isztriában játszódó regényének, A jobbik életnek?*

– Nos, a volt Jugoszláviában fantasztikus fogadtatásban részesült. Azonnal lefordították szlovénra és horvátra, és pont az ellenkezője következett be annak, amit vártam; vagyis saját írójuk művének tekintették, azaz majdhogynem horvát író lett belőlem, aki erről a különös isztriai világról beszél. *A jobbik élet* Isztriában játszódik, még azok az idők is felidéződnek benne, amikor a félsziget Ausztriához tartozott, de valójában a horvátok és az olaszok közötti ellenségeskedésekről és barátságokról szól. Nem hittem volna, de a horvát irodalom egyik legjelentősebb alkotásaként kezelték, ami számomra azt jelentette, hogy a békére, a megbékélésre törekvő igyekezetem nem hiábavaló, hogy az a fajta derűs tárgyilagosság, amellyel elismertem a szlávok elszenvetde sérelmeiket, és rámutattam az általuk elkövetett igazságtalanságokra, a végső megbékélést mozdítja elő.

Egyébként attól kezdve másként bántak velem a jugoszláv hatóságok is. 1970-ben visszatérhettem Isztriába, májustól szeptemberig ott élek, és mivel ez az esztendő legszebb időszaka, a műveimet ott írom, ebben a falusi békében, csendben; olyan vidéken, ahol oly sok tragédia következett be, és amely azt sugallja, hogy az emberek közötti ellentétek, ellenségeskedések, összecsapások végül is csak átmeneti dolgok; ami örök, az a természet. Ha elnézem a körülöttem hullámzó erdőt, amely tavasszal mindig újra virágzik – miközben minden más csak a múltra utal –, ha azt

látom, hogy az erdő továbbra is ott lélegzik, kizöldül, aztán lombját hullatja, majd ismét kizöldül, az az érzésem, hogy ez az igazi, az örök élet...

– *Ha beszélgetésünkben eddig nem derült volna ki, most már végképp egyértelmű, hogy ön nem csupán Isztria szülötte, de isztriai író is. Ugyanakkor természetesen az olasz – és az európai – irodalmat és a jellegzetesen trieszti kultúrát gazdagítja. Ön szerint a mai Trieszt képes-e felvállalni elődei sajátos kulturális örökségét, meg tudja-e tartani ennek a kultúrának kifejezetten trieszti és közép-európai jellegét?*

– Fel kell vállalnia. Ha Trieszt fennmarad, ha harminc-negyven év múlva is fontos város lesz, az azt jelenti, hogy sikerült beilleszkednie mindenkori szerepébe. Ha nem, vagyis ha nem érti meg, hogy a háta mögött itt van ez az önálló kis világ, amely szellemileg hozzátartozik, ha nem érti meg, hogy ő maga ehhez a világhoz tartozik, akkor olyan lesz, mint a többi vidéki város, Ancona, Bari... Ezért nagyon nyitott, nagyon dinamikus politikát, látásmódot, önirányítást kell kialakítania. Szerintem ez a dolog *conditio sine qua non*-ja, a triesztieknek erre kell rájönniük. Hogy rájönnek-e, azt nem tudom megmondani. Ebben a tekintetben részben optimista vagyok, részben pesszimista. A pesszimizmusom abból táplálkozik, hogy a mai fiatalok erősen különböznek elődeiktől, a közéletben nemigen vesznek részt, nem gondolkodnak nagyban, tetteikben is inkább a kisebb lépték jellemző rájuk, saját kis ösvényeikről nemigen térnek le, saját szakmájuk, saját kötelességeik rabjai, többnyire kiszolgáltatottak, mások hatása alatt élnek, ritka közöttük az igazi egyéniség... persze ez a dolog összefügg a jóléti társadalommal is, az eltömegesedés, a fogyasztás társadalmával. Ez a fajta társadalom nem kedvez az úttörő szellemiségnek, mindenki a saját kis számításait követi... Viszont optimista vagyok, ha egy kicsit jobban körülnézek, és azt látom, hogy egy sor dolog a szellem térhódítása irányában hat; hogy a trieszti nem tehetik meg, hogy csak egy nyelvet beszéljenek, hogy csak egy bizonyos tájat lássanak maguk előtt; hogy természetüktől fogva hajlamosak arra, hogy másokkal összemérjék magukat, hogy másokkal találkozzanak, hogy több nyelven beszéljenek, hogy akkor is jól érezzék magukat a korukbeliekkel, ha azok más nemzethez tartoznak. Azt hiszem, ebben áll Trieszt igazi ereje, és ha ez a város fennmarad, akkor ennek a szellemiségnek köszönhetően, ebből eredően Trieszt nagyon fontos szerepet fog betölteni.

Szomráky Béla
Európai Utas, 20. sz. 1995/3.